

FAKTOLOGIJA

DESET RAZLOGA ZBOG
KOJIH POGREŠNO VIDIMO
SVET – I ZBOG KOJIH JE
SVE MNOGO BOLJE NEGO
ŠTO ZAMIŠLJAMO

Hans Rosling,

zajedno sa Ulom Roslingom
i Anom Rosling Renlund

Prevela Ksenija Vlatković

Laguna

Naslov originala

FACTFULNESS

Hans Rosling, Ola Rosling, Anna Rosling Rönnlund

*Hrabroj bosonogoj ženi, kojoj ne znam ime, iako me je
spasla svojim racionalnim argumentima da me rulja
besnih muškaraca ne iskasapi svojim mačetama*

Copyright © 2018 by Factfulness AB

Copyright © 2019 ovog izdanja, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

SADRŽAJ

Beleška autora	9
Uvod	11
PRVO POGLAVLJE: Instinkt jaza	31
DRUGO POGLAVLJE: Instinkt negativizma	63
TREĆE POGLAVLJE: Instinkt prave linije	95
ČETVRTO POGLAVLJE: Instinkt straha	125
PETO POGLAVLJE: Instinkt veličine	153
ŠESTO POGLAVLJE: Instinkt generalizacije	175
SEDMO POGLAVLJE: Instinkt sudbine	201
OSMO POGLAVLJE: Instinkt jedne perspektive	223
DEVETO POGLAVLJE: Instinkt okrivljavanja	245
DESETO POGLAVLJE: Instinkt hitnosti	267
JEDANAESTO POGLAVLJE: Faktologija u praksi	293
Opšti principi faktologije	308
Zaključak	309
Reč zahvalnosti	313
DODATAK: Kako se odgovaralo u vašoj zemlji?	319
Beleške	327
Bibliografske beleške	361

BELEŠKA AUTORA

Faktologija je knjiga napisana mojim glasom, i zvuči kao da sam je sam pisao, pogotovo što su u njoj ispričane mnoge priče iz mog života. Ali, molim vas, neka vas to ne zavara. Baš kao i TED konferencije i predavanja koja sam držao po svetu u poslednjih deset godina, i ova knjiga je rezultat rada tri osobe, a ne jedne.

Ja sam obično frontmen. Stojim na bini i držim predavanja. Dobijam aplauze. Ali sve što čujete u mojim predavanjima i sve što budete pročitali u ovoj knjizi, rezultat je osamnaestogodišnje intenzivne saradnje između mene, moga sina **Ule** Roslinga i moje snahe Ane Rosling Renlund.

Godine 2005. osnovali smo fondaciju Gephmajnder sa ciljem da se protiv strašnog neznanja borimo slikom sveta ustanovljenom na činjenicama. Uložio sam u nju svoju energiju, znatiželju i iskustvo koje sam čitavog života sakupljao kao doktor, istraživač i predavač o javnom zdravlju. **Ula** i Ana su radili analizu podataka i pravili inventivna vizualna objašnjenja, prikaze podataka i jednostavno dizajnirane

prezentacije. Oni su smislili da sistematski merimo neznanje i dizajnirali i programirali naše lepe grafikone sa animiranim balončićima. Dolarska ulica, kao način da se fotografije koriste kao podaci za ilustrovanje stanja u svetu, Anin je izum. Dok je mene sve više ljutilo ljudsko nepoznavanje sveta, Ula i Ana su u analizi otišli dalje od besa i iskristalisali skromnu i opuštenu ideju **faktologije**. Zajedno smo definisali praktičan misaoni alat koji predstavljamo u ovoj knjizi.

Ovo što ćete pročitati nije potvrda stereotipa o „usamljenom genijalcu“. Naprotiv, ovo je rezultat neprekidne diskusije, argumentacije, i saradnje troje ljudi različitih talenata, znanja i perspektiva. Ovaj nekonvencionalan način rada, koji nas je često dovodio do ludila, izrazito je produktivan jer smo tako počeli da prikazujemo svet i o njemu razmišljamo na način koji sam nikad ne bih umeo da smislim.

UVOD

Zašto volim cirkus?

Volim cirkus. Volim da gledam žonglera kako baca bučne motorne testere uvis, ili akrobatu koji na žici izvodi deset vezanih premeta. Volim spektakle, i zadivljenost i ushićenje koji me obuzimaju kada prisustvujem nečemu što je naizgled nemoguće.

Kao klinac sam sanjao da postanem cirkusant. Moji roditelji su pak sanjali da završim dobru školu, jer oni to nisu mogli. I tako sam stigao na studije medicine.

Jednog popodneva na fakultetu, na inače suvoparnom predavanju o tome kako funkcioniše grlo, naš profesor je rekao:

„Kad se nešto zaglavi unutra, prolaz se može ispraviti tako što će se brada pogurati napred.“ Kao ilustraciju pokazao nam je rendgenski snimak gutača noževa u akciji.

Osetio sam nalet nadahnuća. Moj san je još živ! Nekoliko nedelja ranije dok smo izučavali reflekse, otkrio sam da mogu da uguram prste u grlo dublje od svih mojih kolega sa klase, a da ne dobijem nagon za povraćanjem. U tom trenutku nisam bio previše ponosan na sebe: nije mi to delovalo kao neka važna veština. Ali sad sam shvatio njenu vrednost, i moj klinički san je smesta oživeo. Rešio sam da postanem gutač mačeva.

Moji prvi pokušaji nisu obećavali. Kako nisam imao mač upotrebio sam umesto njega štap za pecanje, i svaki put kad sam stao ispred ogledala u kupatilu i pokušao da ga progutam, posle nekoliko centimetara bi se zaglavio. I naposletku sam, po drugi put u životu, odustao od svog sna.

Tri godine kasnije stažirao sam na pravom bolničkom odeljenju. Jedan od mojih prvih pacijenata bio je stariji čovek sa upornim kašljem. Uvek bih pitao pacijenta šta je po zanimanju, u slučaju da je taj podatak važan, a ovog puta se ispostavilo da je čovek nekadašnji gutač mačeva. Zamislite koliko sam se samo iznenadio kad sam ustanovio da je pacijent upravo onaj gutač mačeva sa rendgenskog snimka! A zamislite i ovo, ispričao sam mu za svoje neuspele pokušaje gutanja štapa za pecanje. „Mladi doktore“, kazao mi je, „zar vi ne znate da je grlo pljosnato? Unutra možete da gurnete samo ravne stvari. Zato i koristimo mačeve.“

Te večeri sam posle posla pronašao kutlaču sa pravom pljosnatom drškom i smesta nastavio da vežbam. Ubrzo sam mogao da progutam čitavu ručicu. Bio sam ushićen, mada nisam sanjao o tome da postanem gutač drški od kutlače.

Sutradan sam dao oglas u lokalnim novinama i ubrzo nabavio ono što mi treba: švedski bajonet iz 1809. I dok sam ga uspešno gurao niz grlo, osetio sam duboki ponos zbog svog uspeha i zadovoljstvo jer sam na sjajan način reciklirao staro oružje.

Gutanje mačeva oduvek je bilo dokaz da je nešto naizgled nemoguće ipak moguće, i nadahnjivalo je ljude da u mišljenju izađu izvan granica očiglednog. Povremeno demonstriram ovo drevno indijsko umeće na kraju mojih predavanja o globalnom razvoju. Popnem se na sto i razdrljivim poslovnu kariranu košulju, ispod koje se pokaže crni prsluk ukrašen sjajnom zlatnom munjom. Pošto zamolim za potpunu tišinu uz vrtoglavi ritam bubnjeva polako gurnem oštricu bajoneta niz grlo. I raširim ruke. A publika poludi.

Testirajte se

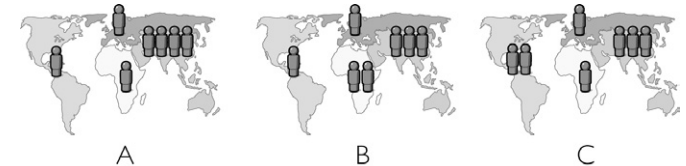
Ovo je knjiga o svetu i o tome kako da taj svet razumete. Zbog čega sam onda počeo od cirkusa? I zbog čega završavam svoja predavanja praveći predstavu u sjaktavom prsluku? Ubrzo ću vam sve objasniti. Ali pre toga, voleo bih da testirate svoje poznavanje sveta. Molim vas, uzmite parče papira i olovku, i odgovorite na trinaest pitanja vezanih za određene činjenice.

1. Koliko devojčica na svetu završava danas osnovnu školu u državama sa niskim dohotkom?

- A: 20 posto
- B: 40 posto
- C: 60 posto

2. Gde živi većina današnje svetske populacije?
- A: u zemljama sa niskim dohotkom
  - B: u zemljama sa srednjim dohotkom
  - C: u zemljama sa visokim dohotkom
3. Procenat svetskog stanovništva, koji živi u ekstremnom siromaštvu, u poslednjih dvadeset godina:
- A: se gotovo udvostručio
  - B: ostao je manje ili više isti
  - C: gotovo se prepolovio
4. Kolika je danas očekivana dužina života u svetu?
- A: 50 godina
  - B: 60 godina
  - C: 70 godina
5. Danas na svetu živi dve milijarde dece mlađe od petnaest godina. Koliko će ih prema prognozama Ujedinjenih nacija biti 2100?
- A: 4 milijarde
  - B: 3 milijarde
  - C: 2 milijarde
6. Ujedinjene nacije prognoziraju da će se do 2100. broj stanovnika u svetu povećati za nove četiri milijarde ljudi. Koji je glavni razlog?
- A: biće više dece (mlađe od 15 godina)
  - B: biće više odraslih (starih između 15 i 74 godine)
  - C: biće više veoma starih ljudi (starijih od 75 godina)

7. Kako se u poslednjih sto godina kretao godišnji broj žrtava prirodnih katastrofa?
- A: najmanje dvostruko je viši
  - B: ostao je gotovo isti
  - C: najmanje dvostruko je niži
8. Na svetu danas živi blizu 7 milijardi ljudi. Koja mapa najbolje prikazuje njihov raspored? (svaka figura predstavlja jednu milijardu ljudi)

9. Koliki procenat dece na svetu prima sa godinu dana vakcinu protiv neke bolesti?
- A: 20 posto
  - B: 50 posto
  - C: 80 posto
10. Svuda u svetu muškarci od trideset godina proveli su u školi u proseku deset godina. Koliko dugo su se školovale njihove vršnjakinje?
- A: 9 godina
  - B: 6 godina
  - C: 3 godine
11. Tigrovi, džinovske pande i crni nosorozi su 1996. stavljeni na spisak ugroženih vrsta. Koliko ih je i danas ugroženo?
- A: dve od tri vrste
  - B: jedna od tri vrste
  - C: nijedna vrsta

12. Koliko ljudi na svetu koristi struju u izvesnoj meri?

- A: 20 posto
- B: 50 posto
- C: 80 posto

13. Stručnjaci za globalnu klimu veruju da će u sledećih sto godina prosečna temperatura:

- A: porasti
- B: ostati ista
- C: opasti

Ovo su tačni odgovori:

1:C, 2:B, 3:C, 4:C, 5:C, 6:B, 7:C, 8:A, 9:C, 10:A, 11:C, 12:C, 13:A

Za svaki tačan odgovor dajte sebi jedan poen, a onda zapišite rezultat na parčetu papira.

Naučnici, šimpanze i vi

Kako ste prošli? Imate li mnogo netačnih odgovora? Čini li vam se da ste dosta nagađali? Ako jeste, dozvolite da vas utešim sa dva podatka.

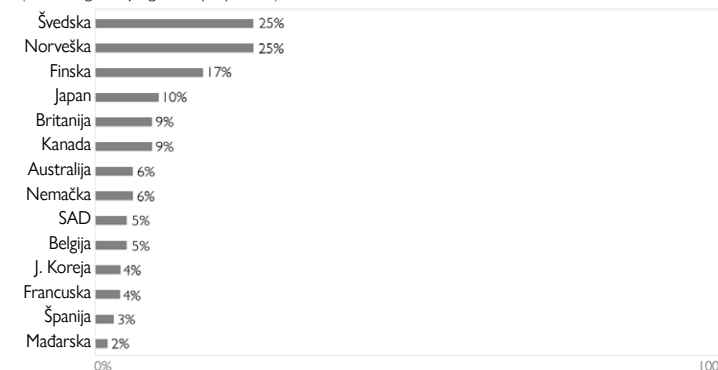
Prvo, kad pročitate knjigu do kraja bićete mnogo bolji. I to ne zato što ću vas terati da sedite i bubate nizove statističkih podataka o svetu. (Ja jesam profesor javnog zdravlja, ali nisam lud.) Bićete bolji zato što ću vam pokazati skup jednostavnih alatki za razmišljanje. I one će vam pomoći da pravilno shvatite širu sliku i popravite svoje poznavanje sveta, bez bubanja svih pojedinosti.

I drugo: ako ste loše uradili test, znači da ste u vrlo dobrom društvu.

Poslednjih nekoliko decenija postavio sam stotine ovakvih pitanja vezanih za činjenice o siromaštvu i bogatstvu, rastu stanovništva, rođenjima, smrtima, obrazovanju, zdravlju, polu, nasilju, energiji i životnoj sredini – o bazičnim globalnim obrascima i trendovima – hiljadama ljudi širom sveta. Testovi nisu komplikovani i ne postoje trik pitanja. Vodim računa da koristim samo činjenice koje su valjano dokumentovane i nesporne. A ipak većina ljudi postiže izuzetno loš rezultat.

Treće pitanje, na primer, odnosi se na trendove u vezi sa ekstremnim siromaštvom. U poslednjih dvadeset godina prepolovio se procenat svetskog stanovništva koji živi u ekstremnom siromaštvu. I to je nešto apsolutno revolucionarno. Smatram to najvažnijom promenom koja se za mog života dogodila u svetu. To je takođe prilično bazična činjenica koju treba znati o životu na Zemlji. A ljudi je ne znaju. U proseku samo 7 posto – što nije čak ni svaki deseti čovek – tačno odgovori.

REZULTATI DOBIJENI NA TREĆEM FAKTOLOŠKOM PITANJU: procenat tačnih odgovora. Procenat svetskog stanovništva, koji živi u ekstremnom siromaštvu, u poslednjih dvadeset godina se: (tačan odgovor je: gotovo prepolovio)

(Da, u švedskim medijima sam često govorio o smanjenju siromaštva u svetu.)

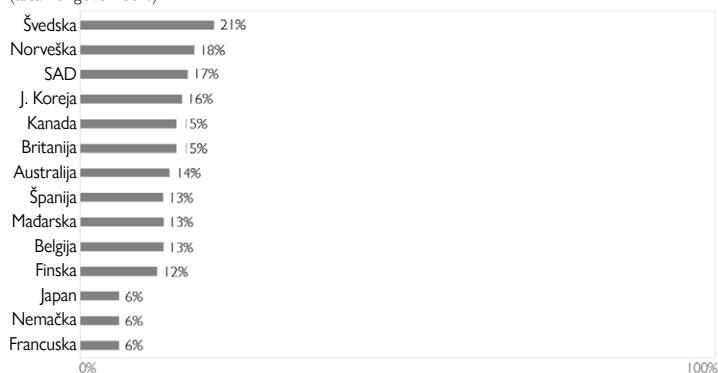
Demokrate i republikanci iz Sjedinjenih Država često tvrde da njihovi protivnici ne poznaju činjenice. Ako bi izmerili sopstveno znanje umesto što upiru prstom jedni u druge, možda bi svi postali malo umereniji. Kada smo radili anketu u Sjedinjenim Državama samo šest posto ljudi je dalo tačan odgovor. Ostalih 94 posto, bez obzira na to za koga su glasali na izborima, bilo je uvereno ili da je stopa ekstremnog siromaštva u proteklih dvadeset godina ostala nepromenjena, ili, što je još strašnije, da se zapravo udvostručila – što je doslovce suprotno od onoga što se zaista dogodilo.

Uzmimo još jedan primer: deveto pitanje, u vezi sa vakcinacijom. Danas gotovo sva deca na svetu primaju vakcine. I to je zadivljujuće. To znači da gotovo sva ljudska bića koja danas žive imaju pristup barem osnovnom vidu zdravstvene zaštite. Ali mnogi ljudi ovo ne znaju. U proseku samo 13 posto dalo je tačan odgovor.

REZULTATI DOBIJENI NA DEVETOM FAKTOLOŠKOM PITANJU: procenat tačnih odgovora.

Koliki procenat dece na svetu prima sa godinu dana vakcinu protiv neke bolesti?

(tačan odgovor: 80%)

Izvor: Ipsos- MORI [1] i Novus [2]

Osamdeset šest posto ljudi daje tačan odgovor na poslednje pitanje o klimatskim promenama. U svim bogatim zemljama u kojima smo testirali javno znanje preko internet anketa, većina anketiranih zna da stručnjaci za klimu najavljuju otoplavanje. Ovi naučni podaci su za samo nekoliko decenija iz laboratorija dospeli u javnost. I to je primer jedne vrlo uspešne priče o podizanju javne svesti.

Ako pak ostavimo po strani klimatske promene, odgovori na ostalih dvanaest pitanja takođe su primer iste priče, samo sad o masovnom neznanju (pri čemu ne smatram da je ovde posredi ljudska glupost, ili neka loša namera, već naprosto nedostatak pravog znanja). Blizu 12 000 ljudi iz četrnaest zemalja odgovorilo je 2017. na naša pitanja. Na prvih dvanaest u proseku su imali samo dva tačna odgovora. Niko živ nije odgovorio ispravno na sva pitanja, a samo jedna osoba (iz Švedske) imala je tačnih jedanaest od dvanaest odgovora. Zapanjujućih 15 posto nije imalo nijedan tačan odgovor.

Možda smatrate da bi obrazovaniji ljudi postigli bolji rezultat? Ili ljudi koji pokazuju veće zanimanje za ova pitanja? Činjenica je da sam i sam ranije tako mislio, ali nisam bio u pravu. Testirao sam ljude iz svih krajeva sveta i na svim društvenim položajima: studente medicine, nastavnike, profesore univerziteta, ugledne naučnike, investicione bankare, direktore multinacionalnih kompanija, novinare, aktiviste, pa čak i funkcionere koji donose važne političke odluke. To su sve veoma obrazovani ljudi koje zanima stanje u svetu. Ali većina njih – i to zapanjujuća većina – pogrešno je odgovorila na većinu pitanja. Pojedine grupe su čak prošle lošije od običnih ljudi; neke od najslabijih rezultata postigli su dobitnici Nobelove nagrade i medicinski istraživači. Ovo nije stvar inteligencije. Izgleda da svi ljudi zastrašujuće pogrešno vide svet.

I to ne samo zastrašujuće pogrešno, već *sistematski* pogrešno. A pod tim mislim da ovi rezultati nisu slučajni. Još su slabiji nego da su slučajni: slabiji su od rezultata koje bih dobio da ljudi koji odgovaraju na moja pitanja ne znaju ništa pod milim bogom.

Zamislite da sam rešio da odem u zoološki vrt i da postavim moja pitanja šimpanzama. Zamislite da sam doneo pun naramak banana, svaku obeleženu sa A, B ili C, i da ih ubacujem šimpanzama u kavez. Potom stanem ispred kaveza, pročitam svako pitanje glasno i jasno, i kao „odgovor“ zapišem slovo na banani koju šimpanza odabere da pojede.

Da sam tako nešto uradio (a ne bih nikad, već samo zamislljam kako bi bilo) šimpanze bi uz nasumično biranje odgovora uvek postizale bolje rezultate od veoma obrazovanih ali zabludelih ljudskih bića koja rade moj test. Samo zahvaljujući običnoj sreći, grupa šimpanzi bi na svim pitanjima u 33 posto slučajeva odabrala tačan odgovor od tri ponuđena, odnosno, odgovorila bi tačno na četiri pitanja od dvanaest. Setite se da su ljudi koje sam testirao u proseku imali samo dva tačna odgovora na dvanaest koliko ih ima u istom testu.

Osim toga, šimpanze bi podjednako često birale oba pogrešna odgovora, dok ljudske greške obično naginju na jednu stranu. Svaka grupa ljudi kojoj sam postavljao pitanja smatra da je svet mnogo strašnije, nasilnije i beznadežnije – ukratko, mnogo dramatičnije – mesto nego što stvarno jeste.

Zašto nismo bolji od šimpanzi?

Kako je moguće da toliko mnogo ljudi greši u vezi sa toliko mnogo stvari? Kako je uopšte moguće da većina ljudi

postize slabiji rezultat od šimpanzi? *Slabiji nego da pogađaju odgovore!*

Kad sam prvi put naslutio razmere ovog ogromnog neznanja, negde sredinom devedesetih, bilo mi je drago. Tek sam bio počeo da držim kurs o javnom zdravlju na švedskom Institutu Karolinska i malčice sam bio nervozan. Ti studenti su izvanredno pametni; možda već znaju sve čemu ja treba da ih naučim? Koliko mi je samo laknulo kad sam otkrio da moji studenti znaju manje o svetu od šimpanzi.

Ali što sam više testirao ljude, to sam otkrivao sve veće neznanje, i to ne samo kod mojih studenata već svuda. Počelo je da me ljuti i zabrinjava što ljudi toliko greše u vezi sa svetom. Kada uključite GPS u svom automobilu, važno vam je da uređaj koristi prave informacije. Ne biste imali poverenja u njega ako bi vam se učinilo da vas navodi kroz drugi grad a ne onaj u kome se nalazite, jer biste tad znali da ćete završiti na pogrešnom mestu. Kako onda tvorci javne politike i političari mogu da rešavaju globalne probleme ako barataju pogrešnim činjenicama? Kako poslovni ljudi donose razumne odluke u ime svojih organizacija ako svet vide izvitopereno? I kako svako od nas da živi svoj život, nesvestan šta je to oko čega treba da se potresa i brine?

Zato sam rešio da učinim mnogo više od običnog testiranja znanja i razotkrivanja neznanja. Odlučio sam da pokušam da shvatim otkud to neznanje. Zbog čega je neznanje o svetu toliko rasprostranjeno i uporno? Svi mi ponekad pogrešimo – mirne duše priznajem, čak i ja – ali kako je moguće da toliki broj ljudi greši u vezi sa tolikim brojem činjenica? Zbog čega toliki broj ljudi postize slabiji rezultat od šimpanzi?

Jedne večeri sam radio do kasno na univerzitetu kad mi je sinulo. Shvatio sam da problem nije naprosto u tome što ljudi nemaju dovoljno znanja, jer bi u tom slučaju nasumično odabirali netačne odgovore – odgovarali bi kao šimpanze. Umesto toga oni postižu slabije rezultate nego da nagađaju, slabiji su od šimpanzi, odnosno sistematski nude netačne odgovore. Toliko loš rezultat postizemo samo zahvaljujući aktivnom pogrešnom „znanju“.

Aha! Uhvatio sam ga! Ovo na šta sam ja nabasao ovde – ili sam barem tako mislio godinama – zapravo je problem nadogradnje: moji studenti koji izučavaju javno zdravlje, kao i svi drugi ljudi koje su godinama radili moje testove, imaju znanje, ali ono je zastarelo, često bajato nekoliko decenija. Ljudi imaju sliku sveta koja datira iz vremena kad su njihovi nastavnici završili školu.

Dakle, da bismo iskorenili neznanje, barem sam tada tako zaključio, treba osvežiti ljudsko znanje. I u to ime, potrebno je smisliti bolji nastavni materijal kako bih što jasnije prezentovao podatke. Pošto sam na porodičnoj večeri objasnio Ani i Uli s čime se hvatam ukoštac, oboje su se uključili u priču i počeli da razvijaju animirane grafikone. Obišao sam svet prikazujući ta elegantna nastavna sredstva. Ona su me odvela na TED konferencije u Montereju, Berlinu i Kanu, u sale za sastanke multinacionalnih kompanija kao što su Koka-Kola i Ikea, u svetske banke i hedž fondove, u američki Stejt department. Sa uzbuđenjem sam koristio naše animirane prikaze kako bih svima dokazao da se svet promenio. Mnogo sam se zabavljao govoreći ljudima kako su oni carevi bez odeće jer ne znaju ništa o svetu. Želeli smo da svakog od njih motivišemo da nadogradi svoju sliku sveta.

Ali mic po mic, sve smo jasnije uviđali da se tu događa nešto mnogo veće. Neznanje koje smo neprekidno otkrivali nije bilo samo problem nadogradnje. I nije se moglo jednostavno popraviti tako što će se bolje animirati podaci ili nabaviti finiji nastavni materijal. S tugom sam konstatovao da čak ni ljudi kojima su se dopadala moja predavanja nisu istinski čuli šta im govorim. Oni možda jesu bili načas nadahnuti predavanjem, ali posle njega su ostajali i dalje zaglavljani u svom starom negativnom pogledu na svet. Nove ideje se naprosto nisu primale. Čak bih i neposredno posle moje prezentacije slušao ljude kako iznose tvrdnje o siromaštvu i rastu populacije koje sam samo nekoliko minuta ranije bio pobio činjenicama. Malo je nedostajalo da dignem ruke od svega.

Zbog čega se ova dramatična slika sveta tako čvrsto drži? Jesu li možda mediji krivi za to? Razume se da sam i o tome razmišljao. Ali to nije odgovor. Naravno da su i mediji zaslužni za ovakvo stanje, i o tome ću kasnije govoriti, ali ne smemo svu krivicu svaljivati na njih. Ne možemo naprosto ućutkati medije.

Odlučujući trenutak dogodio se januara 2015, na Svetskom ekonomskom forumu u mondenskom švajcarskom gradiću Davosu. Hiljadu najmoćnijih i najuticajnijih svetskih političara i poslovnih lidera, preduzetnika, istraživača, aktivista, novinara, pa čak i službenika na visokim položajima u Ujedinjenim nacijama čekalo je u redu mesto na glavnoj sesiji posvećenoj socioekonomskom i održivom razvoju, u kojoj smo učestvovali Bil i Melinda Gejts i ja. Dok sam sa bine šarao pogledom po prostoriji, prepoznao sam nekoliko predsednika država i jednog bivšeg generalnog sekretara Ujedinjenih nacija. Video sam čelnike organizacije Ujedinjenih nacija, lidere najvećih multinacionalnih kompanija, i novinare koje sam znao sa televizije.

Nameravao sam da postavim prisutnima tri pitanja vezana za činjenice – o siromaštvu, rastu populacije i stopi vakcinisane dece – i bio sam prilično nervozan. Ako se ispostavi da moja publika *zna* odgovore na ova pitanja, ispostaviće se da su svi moji razigrani slajdovi, pomoću kojih otkrivam koliko greše i šta bi trebalo da odgovore, potpuno nepotrebni.

Ali brinuo sam se bez razloga. Ova vrhunska internacionalna publika, koja će sledećih nekoliko dana između sebe pokušavati da objasni svet, znala je o siromaštvu zapravo malo više od opšte populacije. Zadivljujućih 61 posto ispitanika je tačno odgovorio na moje pitanje. Ali zato su na druga dva pitanja, o budućem rastu populacije i bazičnoj dostupnosti primarne zdravstvene zaštite, i dalje odgovarali slabije od šimpanzi. Pred sobom sam imao ljude koji barataju najsvježijim podacima i kojima savetnici neprekidno dostavljaju nove činjenice. Njihovo neznanje svakako nije bilo posledica zastarele slike sveta. A ipak su čak i oni pogrešno razumeli bazične činjenice o svetu.

Posle Davosa stvari su se iskristalisale.

Naši dramatični instinkti i preterano dramatična slika sveta

I tako je nastala ova knjiga. U njoj ću vam predočiti zaključke do kojih sam došao na kraju – posle višegodišnjeg truda da naučim ljude da prihvate sliku sveta zasnovanu na činjenicama, i slušanja zabluda u koje ti ljudi veruju, čak i kad im činjenice stoje pred nosom – zbog čega toliko mnogo ljudi, od običnih građana do onih vrlo pametnih, visoko obrazovanih stručnjaka, postiže slabije rezultate od šimpanzi

u odgovorima na pitanja o svetu. (Takođe ću vam reći i šta vi možete da preduzmete što se tiče toga.) Ukratko:

Razmišljajte o svetu. O ratu, nasilju, prirodnim katastrofama, katastrofama koje je čovek izazvao, korupciji. Situacija je rđava, i čini vam se da je sve gora i gora, zar ne? Bogati su sve bogatiji, a siromašni sve siromašniji; broj siromašnih neprekidno raste i ako uskoro ne preduzmemo drastične mere, ostaćemo bez prirodnih resursa. Barem je to slika koju većina Zapadnjaka vidi u medijima i koju nosi u svojim glavama. Ja to zovem preterano dramatičnim pogledom na svet. A on je izvor stresa i obmane.

Zapravo, većina svetske populacije živi negde na sredini skale zarade. Možda ne žive onako kako zamišljamo da živi srednja klasa, ali nisu ni ekstremno siromašni. Njihove devojčice idu u školu, deca su vakcinisana, žene rađaju po dvoje dece, letuju u inostranstvu, umesto da tamo odlaze kao izbeglice. Korak po korak, godinu po godinu, svet postaje sve bolji. Možda ne prema svakom pokazatelju svake godine, ali takav je opšti trend. I mada se svet suočava sa ogromnim izazovima, napravili smo ogroman napredak. Tako izgleda slika sveta zasnovana na činjenicama.

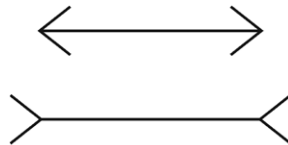
Previše dramatična slika sveta je ona koja navodi ljude da biraju najdramatičnije i najnegativnije odgovore na moja pitanja o činjenicama. Kad razmišljaju, iznose pretpostavke ili uče o onome što ih okružuje, ljudi se neprekidno i intuitivno oslanjaju na svoju sliku sveta. Dakle, ako je vaš pogled na svet netačan, znači da ćete sistematski praviti pogrešne pretpostavke. Ali ovaj preterano dramatičan pogled na svet nije naprosto prouzrokovan zastarelim saznanjima, kao što sam ja isprva mislio. Čak i ljudi koji su na izvoru najsvježijih informacija slabo poznaju svet. I ja sam uveren da to nije

krivica nedobronamernih medija, propagande, lažnih vesti ili pogrešnih podataka.

Posle nekoliko decenija držanja predavanja, zadavanja testova i slušanja na koje sve načine ljudi izvrću činjenice čak i kada im stoje ispred nosa, konačno sam shvatio da se taj preterano dramatičan pogled na svet teško menja zato što je on posledica načina na koji naš mozak funkcioniše.

Optička iluzija i globalna iluzija

Pogledajte donje dve horizontalne linije. Koja je duža?

Izvor: Müller-Lyer Illusion

Možda ste negde već videli Miler-Lajerovu iluziju. Donja linija izgleda duže od gornje. Iako znate da nije duža, i znate da su iste, pa čak i ako ste ih lično izmerili da se uverite da je tako, i dalje vam deluje da su različite dužine.

Nosim naočare sa staklima koja su posebno napravljena da koriguju moj problem sa vidom. Ali kad pogledam ovu optičku iluziju i dalje pogrešno tumačim ono što vidim, isto kao i svi drugi. A to je zbog toga što iluzije ne nastaju u našim očima, već u mozgu. One su posledica sistematske greške u tumačenju, potpuno nezavisne od eventualnih problema sa vidom. Ako ste svesni da je većina ljudi u zabludi, onda nema potrebe da vas bude sramota. Umesto stida, osetite znatiželju: kako onda ova iluzija radi?

Isto tako posmatrajte bez stida i rezultate javnih anketa. Umesto da se stidite, osetite znatiželju. Kako ta „globalna iluzija“ radi? Zbog čega u mozgu tolikog broja ljudi nastaje sistematski pogrešna slika sveta?

Ljudski mozak je proizvod miliona godina evolucije i u njemu postoje duboko ukorenjeni instinkti koji su našim precima, lovcima-sakupljačima, pomogli da prežive u malim grupama. Naš mozak uglavnom naprečac donosi zaključke, bez previše razmišljanja, a zahvaljujući tome smo uspevali da izbegnemo neposredne opasnosti. Zanimaju nas govorkanja i dramatične priče, jer je to nekad bio jedini izvor novosti i korisnih informacija. Žudimo za slatkim i masnim, jer nam je to bio izvor spasonosne životne energije kad zavlada oskudica hrane. Posedujemo mnoge instinkte koji su nam koristili hiljadama godina, međutim, sada živimo u jednom sasvim drugačijem svetu.

Zbog toga što žudimo za slatkim i masnim, preterana gojaznost je jedan od najvećih zdravstvenih problema današnjice. Moramo da naučimo i sebe i našu decu da izbegavamo slatkiše i razne vrste čipsa. Isto tako nas i naši mozgovi, koji brzo misle i žude za dramom – vođeni našim dramatičnim instinktima – dovode u zabludu, dajući nam preterano dramatičnu sliku sveta.

Nemojte pogrešno da me razumete. Nama su ti dramatični instinkti i dalje potrebni da bismo našli smisao života i pregurali dan. Ako bismo mozgali nad svakom primljenom informacijom i analizirali svaku odluku racionalno, ne bismo mogli normalno da živimo. Ne treba da izbacimo iz ishrane sav šećer i masnoću, niti da od hirurga tražimo da ukloni delove našeg mozga koji obrađuju emocije. Ali moramo da naučimo da kontrolišemo količinu drame koju primamo. Lišen kontrole, naš apetit za dramom odlazi predaleko, sprečava nas da vidimo svet onakvim kakav jeste, i vodi nas na stranputicu.

Faktologija slika sveta zasnovana na činjenicama

Ova knjiga je poslednja bitka koju vodim u sklopu moje životne misije da pobedim razorno globalno neznanje. Ovo je moj poslednji pokušaj da utičem na svet: da promenim način na koji ljudi razmišljaju i da umirim njihove iracionalne strahove kako bi svoju energiju usmerili na konstruktivne aktivnosti. U ranijim bitkama kao oružje sam koristio ogromne kolekcije podataka, softver koji otvara oči, energična predavanja i jedan švedski bajonet. I to mi nije bilo dovoljno. Zato se nadam da će knjiga biti.

Ovo su podaci kakve nikad dosad niste videli: ovo su terapijski podaci. A njihovo razumevanje je izvor duševnog mira. Jer svet nije toliko dramatično mesto koliko vam se čini.

Faktologija, baš kao i zdrava ishrana i redovno vežbanje, može i treba da postane redovan deo vašeg života. Počinite da vežbate, i uspećete da svoju previše dramatičnu sliku sveta zamenite onom utemeljenom na sveobuhvatnim podacima. I bez bubanja napamet uspećete da pravilno razumete svet. Donosićete bolje odluke, spremno ćete uočavati stvarne opasnosti i prilike, i nećete biti u stresu zbog pogrešnih stvari.

Naučiću vas kako da prepoznajete previše dramatične priče i daću vam misaone alate pomoću kojih ćete kontrolisati svoje dramatične instinkte. Tako ćete moći da ispravite svoje zablude, usvojite sliku sveta zasnovanu na činjenicama i na svako pitanje odgovorite bolje od šimpanzi.

Povratak u cirkus

Povremeno na kraju svojih predavanja gutam mač kako bih na praktičan način pokazao da je naizgled nemoguće ipak moguće. Pre moje cirkuske tačke već sam ispitao koliko moja publika poznaje činjenice o svetu. I pokazao sam im da je svet potpuno drugačiji nego što oni misle. Već sam im dokazao da su se mnoge promene, za koje su bili ubeđeni da se nikad neće dogoditi, zapravo *već dogodile*. Već sam se bio potrudio da im probudim znatiželju u vezi sa onim što je moguće, što je potpuno drugačije od onoga u šta oni veruju, i od onoga što viđaju na vestima svakog dana.

Mač gutam zato što želim da publika shvati u kojoj meri intuicija može biti pogrešna. Želim da shvate da je ono što sam im pokazao – i gutanje mača a pre toga i materijal o svetu – bez obzira koliko se protivilo njihovim predubednjima, bez obzira koliko se činilo neverovatnim, zapravo tačno.

Kad ljudi shvate da imaju pogrešnu predstavu o svetu, želim da umesto stida osete dečju zadivljenost, nadahnuće i znatiželju koje ja pamtim da sam osećao u cirkusu i koje i sad svaki put osetim kada ustanovim da u nečemu nisam bio u pravu: „Oho, zar je ovo uopšte moguće?“

Ovo je knjiga o svetu, o tome kakav je on zaista. Ovo je takođe knjiga o vama, i o tome zbog čega vi (kao ni gotovo svako koga sam upoznao) ne vidite svet u pravom svetlu. Takođe je o tome šta vi možete da preduzmete u vezi sa tim, i kako će vam to pomoći da se osetite pozitivnije, da smanjite stres i s mnogo većom nadom izađete iz cirkuskog šatora i vratite se u svet.

I zato, ako vam je mnogo važnije da ispravno razmišljate umesto da nastavite da živite u svom mehuru od sapunice, ako ste spremni da promenite svoju sliku sveta, ako ste spremni da instinktivne reakcije zamenite kritičkim mišljenjem, ako ste umereni u razmišljanju, znatiželjni i spremni da ostanete zadivljeni – molim vas, nastavite da čitate.

PRVO POGLAVLJE

INSTINKT JAZA

Hvatanje čudovišta u učionici samo uz pomoć parčeta papira

Kako je sve počelo

Nisam ni slutio da ću tog oktobra 1995. godine posle većernjeg časa započeti svoju životnu borbu protiv globalnih zabluda.

„Kolika je stopa smrtnosti dece u Saudijskoj Arabiji? Nemojte podizati ruke. Samo recite.“ Podelio sam im kopije prve i pete tabele iz UNICEF-ovog godišnjaka. Materijal je izgledao suvoparno, ali ja sam bio uzbuđen.

Hor učenika je graknuo u isti glas: „TRIDESET PET“.

„Tačno. Trideset pet. Tako je. To znači da trideset petoro dece od hiljadu živorođene ne dočeka peti rođendan. Kažite mi sad broj za Maleziju?“

„ČETRNAEST“, viknuo je hor.

Brojeve koje su mi dovikivali zapisivao sam zelenim flomasterom na plastičnu foliju grafoskopa.

„Četrnaest“, ponovio sam. „Manje nego u Saudijskoj Arabiji!“

Disleksija se poigrala sa mnom pa sam napisao „Malo-azija“. Studenti su se nasmejali.

„Brazil?!“

„PEDESET PET.“

„Tanzanija?“

„STO SEDAMDESET JEDAN.“

Spustio sam flomaster i rekao: „Znate li zašto sam opsednuti stopom smrtnosti dece? Razlog nije *samo* taj što su mi deca važna. Ova mera je indikator temperature čitavog društva. I ponaša se kao veliki toplomer. Zato što su deca izuzetno krhka. Mnogo toga može da ih ubije. Ako od hiljadu rođene dece u Maleziji umre samo četrnaestoro, to znači da ih preživi 986. Njihovi roditelji i celokupno društvo uspeli su da ih zaštite od raznoraznih opasnosti koje bi mogle da ih ubiju: klica, gladi, nasilja i tako dalje. Dakle, broj 14 nam kaže da u Maleziji većina porodica ima dovoljno hrane, kanalizacija im ne zagađuje pijaću vodu, imaju dobar pristup primarnoj zdravstvenoj zaštiti, i majke umeju da čitaju i da pišu. Dakle, ovaj broj nije pokazatelj samo zdravstvenog stanje dece. On meri kvalitet čitavog društva.“

„Nisu ovde brojevi zanimljivi. Zanimljivo je ono što nam govore o životima iza njih“, nastavio sam. „Pogledajte koliko se razlikuju: 14, 35, 55 i 171. Život u tim državama sigurno nije isti.“

Uzeo sam flomaster. „Kažite mi kakav je život bio u Saudijskoj Arabiji pre 35 godina? Koliko je dece umrlo 1960? Pogledajte drugu kolonu.“

„DVESTA... četrdeset dvoje.“

Što su studenti bili svesniji veličine broja to su sve tiše govorili: 242.

„Da. Tako je. Saudijsko društvo je ostvarilo ogroman napredak, zar ne? Smrtnost dece je sa 242 pala na 35 za samo 33 godine. Mnogo brže nego u Švedskoj. Nama je bilo potrebno 77 godina da postignemo isto.“

„Šta je sa Malezijom? Danas je četrnaest. Kako je bilo 1960?“

„Devedeset tri“, promrmljali su odgovor. Svi studenti su zurili u tabele, preneraženi i zbunjeni. I godinu dana ranije naveo sam im iste primere, ali bez tabela kojima bih to potkrepio, pa su naprosto odbili da poveruju u ono što im govorim o napretku čitavog sveta. Ovogodišnji studenti, pred koje sam izneo dokaze, lutali su pogledom gore-dole po kolonama, kako bi ustanovili jesam li posebno odabrao ove zemlje kako bi ih obmanuo. Nisu verovali u sliku koju su im podaci saopštavali. Ona uopšte nije odgovarala slici sveta koju su oni imali u svojim glavama.

„Čisto da znate“, kazao sam, „nećete naći nijednu državu u kojoj je stopa smrtnosti dece porasla. Zato što svet generalno postaje bolje mesto. Hajde da napravimo kratku pauzu za kafu.“

Megazabluda je da postoje „dva sveta“

Ovo poglavlje posvećeno je prvom od naših deset dramatičnih instinkata, odnosno instinktu da uočavamo jaz tamo gde ga nema. Ovde je reč o neodoljivom nagonu da razne pojave delimo na dve odvojene i često suprotstavljene grupe, između kojih vidimo izmišljeni jaz – ogroman nepravedan

ponor. Stvar je u tome da taj instinkt jaza deli sliku sveta u našim glavama na dve vrste država i dve vrste ljudi: na bogate i siromašne.

Nije lako uloviti neku zabludu. Te oktobarske večeri 1995. prvi put sam dobio priliku da odmerim zver od glave do pete. Slučaj se dogodio posle pauze za kafu, i iskustvo je bilo toliko uzbudljivo da otad više nikad nisam prestao da lovim megazablude.

A nazivam ih megazabludama zato što kod ljudi izazivaju strahovito izvitoperavanje slike sveta. Ova prva je najgora. Pogrešno deleći svet u dve kutije – na siromašne i bogate – u glavama ljudi se do krajnosti izvrću svi globalni odnosi.

Lovljenje prve megazablude

U nastavku predavanja objasnio sam da je stopa smrtnosti dece najviša u plemenskim zajednicama u oblasti kišnih šuma i među tradicionalnim poljoprivrednicima koji žive u raznim zabačenim seoskim oblastima sveta. „Ljudi koje gledate u egzotičnim dokumentarcima na televiziji. Niko se na svetu ne bori srčanije od njih da sačuva svoju porodicu, i opet izgube gotovo svako drugo dete. Na sreću, sve manje i manje ljudi živi u tako zastrašujućim uslovima“.

Mladi student iz prvog reda podigao je ruku. Nakrivio je glavu i rekao: „Ali oni nikad neće moći da žive kao mi“. Svi prisutni su u znak saglasnosti klimnuli glavama.

Verovatno je mislio da ću se iznenaditi. A nisam uopšte. Takve iste tvrdnje o postojanju „jaza“ između nas i njih, čuo sam mnogo puta dotad. Nisam se uopšte iznenadio, ali jesam se uzbudio. Zapravo, samo to sam i čekao. Naš dijalog se nadalje odvijao otprilike ovako:

JA: Izvinite, na koga mislite kada kažete „oni“?

ON: Mislim na ljude u drugim državama.

JA: Svim državama izuzev Švedske?

ON: Ne. Mislim... drugim nezapadnim državama. Oni ne mogu da žive kao mi. To naprosto ne funkcioniše tako.

JA: Aha! (Pretvarao sam se da sam ga tek sad shvatio.) Mislite, recimo na Japan?

ON: Ne, ne mislim na Japan. Oni su usvojili zapadnjački stil života.

JA: Onda mislite na Maleziju? Tamo nemaju „zapadnjački“ stil života, zar ne?

ON: Da. Malezija nije Zapad. Mislim na sve države koje još nisu usvojile zapadnjački stil života. Što i ne treba da rade. Razumete li šta hoću da kažem.

JA: Ne, ne razumem. Molim vas da mi objasnite. Vi tvrdite da postoji „Zapad“ i „ostatak sveta“. Je li tako?

ON: Da. Baš tako.

JA: Je li onda Meksiko... „Zapad“?

Samo me je pogledao.

Nisam hteo da ga zafrkavam, ali ipak sam nastavio, uzbuđeno iščekujući kuda će nas to odvesti. Da li je Meksiko „Zapad“ i mogu li Meksikanci da žive kao mi? Ili su oni „ostatak sveta“, pa ne mogu. „Zbunjen sam“, reko. „Na početku ste napravili razliku između njih i nas, a onda ste to promenili na Zapad i ostatak sveta. I sad me vrlo zanima šta ste pod tim mislili. Mnogo puta sam čuo da se koriste te etikete, ali iskreno, nikad nisam shvatio šta označavaju.“

U pomoć mu je pritekla mlada koleginica iz trećeg reda. Ona je prihvatila moj izazov, ali na način koji me je potpuno zatekao. Pokazala je veliki papir ispred sebe i kazala: „Možda

to možemo definisati ovako: 'mi na Zapadu' rađamo manje dece i manje dece nam umire. Za to vreme u 'ostatku sveta' imaju mnogo dece i mnogo im dece umire.“ Ona je pokušala da razreši sukob između njegovog mentalnog stava i mojih podataka – i to, zapravo, na prilično kreativan način – tako što je ponudila definiciju prema koje bi se mogao podeliti svet. Što me je baš obradovalo. Zato što je bila u potpunoj zabludi – što će uskoro uvideti – i još važnije, grešku koju je napravila mogao sam na konkretan način da pobijem.

„Sjajno. Fantastično. Fantastično“, zgrabio sam flomaster i bacio se na posao. „Hajde da vidimo možemo li podeliti zemlje na dve grupe prema tome koliko se dece u njima rađa a koliko umire.“

Skepsu na njihovim licima sada je zamenila znatiželja, jer su pokušavali da ustanove šta me je kog đavola toliko obradovalo.

Njena mi se definicija dopala zato što je bila potpuno jasna. I mogli smo je testirati uz pomoć podataka. Ako želite da ubedite nekoga da je u zabludi, vrlo je zgodno proveriti njegovo mišljenje u svetlu podataka. Što sam i učinio.

I to sam nastavio da radim do kraja svog radnog veka. Velika siva mašina za fotokopiranje, na kojoj sam prvobitno umnožavao tabele sa podacima, bila mi je prvi partner u borbi protiv zabluda. Do 1998. stekao sam novog partnera – štampač u boji koji mi je omogućio da svojim studentima prikazujem podatke iz raznih država na grafikonima sa šarenim balončićima. Potom sam našao prve žive partnere, i priča se zaista zahuktala. Ana i Ula su se toliko oduševili mojim grafičkim prikazima i idejom da lovim zablude da su mi se pridružili u toj misiji, i uzgred, smislili revolucionaran način za prezentovanje stotina činjeničnih trendova pomoću animiranih grafikona

sa balončićima. Ti grafikonu su postali naše omiljeno oružje u borbi protiv zablude o postojanju „dva sveta“.

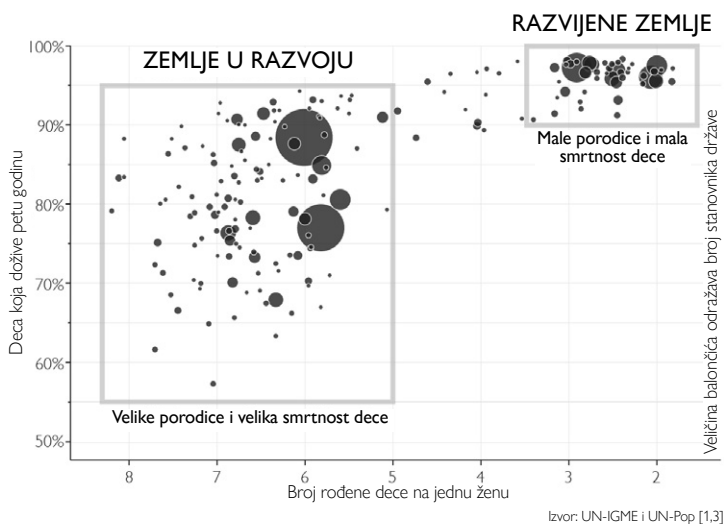
Šta nije u redu na ovoj slici?

Moji studenti govore o „njima“ i „nama“. Drugi govore o „svetu u razvoju“ i „razvijenom svetu“. Verovatno ste i sami upotrebili ove etikete. Šta je loše u tome? Novinari, političari, aktivisti, nastavnici i istraživači ih neprekidno koriste.

Kada ljudi kažu da je neka zemlja „u razvoju“ ili „razvijena“, verovatno tada misle da je „siromašna“ ili „bogatija“ zemlja. Često čujem i „Zapad/ostatak sveta“, „sever/jug“ i „zemlje s niskim dohotkom/visokim dohotkom“. Svejedno. Zapravo nije važno koje termine ljudi koriste da opišu svet dokle god te reči stvaraju relevantne predstave u njihovim glavama i imaju nekakvo uporište u stvarnosti. Ali kakvu sliku oni *imaju* kad upotrebljavaju ove pojednostavljene kategorije? I kako te slike opstaju u odnosu na realnost?

Hajde da to proverimo pomoću podataka. Sledeći grafikon pokazuje broj dece koju jedna žena rodi u proseku i stopu njihovog preživljavanja u svim državama.

Svaki oblačić na grafikonu predstavlja jednu državu, a veličina oblačića zavisi od broja stanovnika te zemlje. Najveći oblačići su Indija i Kina. Na levoj strani grafikona su države u kojima žene rađaju mnogo dece, a na desnoj države u kojima rađaju manje. Što je oblačić bliži vrhu grafikona to je stopa preživljavanja dece viša. I upravo je na osnovu ovog grafikona moj student iz trećeg reda sugerisao da treba da se podelimo na dve grupe: na „nas i njih“ ili „Zapad i ostatak sveta“. Ovde sam te dve grupe obeležio kao „zemlje u razvoju i razvijene zemlje“.

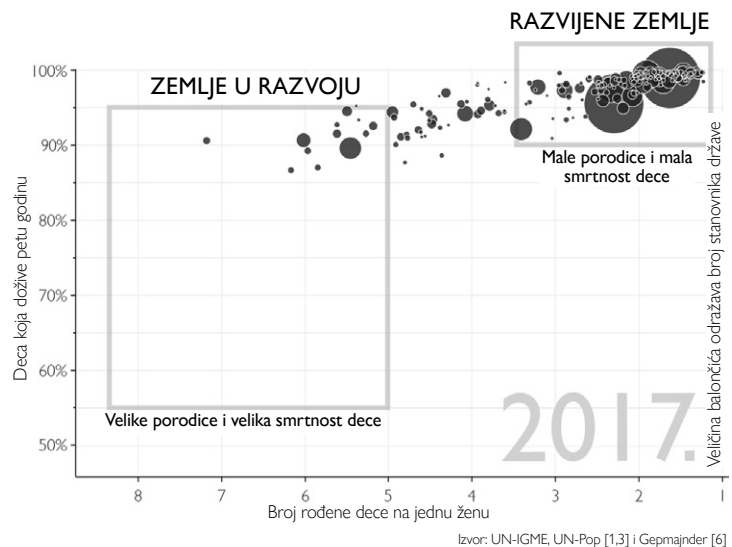

Pogledajte kako se fino zemlje sveta raspoređuju u dve kućice: zemlje u razvoju i razvijene zemlje. A između te dve kućice postoji očigledan jaz, u kome je samo petnaest malih država (između ostalih Kuba, Irska i Singapur) u kojima živi jedva 2 procenta svetske populacije. U kućici „zemalja u razvoju“ postoji 125 oblačića, između ostalih tu su i Kina i Indija. U svim tim državama žene u proseku rađaju više od petoro dece, i ta deca često umiru: ispod 95 posto dece preživi, što znači da preko pet posto dece umre pre petog rođendana. U drugoj kućici koja nosi oznaku „razvijene zemlje“ nalaze se 44 oblačića, i među njima su Sjedinjene Države i veći deo Evrope. U svim tim zemljama žena rađa u proseku 3,5 deteta, a njihova stopa preživljavanja je preko 90 posto.

Svet se ipak može smestiti u dve kućice. I to su upravo one dve kućice čije je postojanje student iz trećeg reda pretpostavio. Ova slika jasno pokazuje da je svet podeljen na dve

grupe, između kojih postoji jaz. Baš zgodno. Koliko je jednostavno razumeti ovaj svet! I čemu onda tolika priča? Zašto je onda pogrešno etiketirati zemlje kao one „u razvoju“ i „razvijene“? Zbog čega sam se toliko okomio na studenta koji je govorio o „nama i njima“?

Zato što je na grafikonu prikazan svet iz 1965! Iz vremena kad sam ja bio momak. Eto u čemu je problem. Da li biste koristili kartu iz 1965. da se snađete u nekoj zemlji? Da li biste se radovali što doktor koji vam postavlja dijagnozu i određuje lečenje koristi rezultate vrhunskih istraživanja iz 1965? Na donjoj slici prikazan je svet kako danas izgleda.

Svet se potpuno promenio. Danas su porodice uglavnom male i u većini zemalja, uključujući i one najveće – Kinu i Indiju, deca retko umiru. Pogledajte donji levi ugao. Ta kućica je gotovo prazna. Većina teži ka manjoj kućici, u kojoj su